

מגילת אסתר פרק א

- יג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַחֲכָמִים יִדְעִי הָעֵתִים
- כִּי בֶן דָּבָר הַמֶּלֶךְ לִפְנֵי כָּל יִדְעִי דָת וְדִין.
- יד וַהֲקָרַב אֱלֹהֵי: כְּרִשְׁנָא שְׁתֵּר אֲדַמְתָּא תְרִשִׁישׁ מָרְס מְרִסְנָא מְמוּכָן
- שְׁבַעַת שָׂרֵי פָּרְס וּמְדֵי רָאִי פָּנֵי הַמֶּלֶךְ הַיִּשְׁבִּים רֵאשֻׁנָּה בְּמַלְכוּת.
- טו בְּדָת מָה לַעֲשׂוֹת בְּמַלְכָּה וְשִׁתִּי
- עַל אֲשֶׁר לֹא עָשְׂתָה אֶת מֵאֲמַר הַמֶּלֶךְ אַחְשֻׁרוּשׁ בִּיד הַסְרִיסִים.

1. מה בין ה"חכמים ידעי העתים" לבין "ידעי דת ודין"?
2. "ויאמר המלך לחכמים" – מה אמר להם? לכאורה מה שאמר להם כתוב בפסוק טו: "כדת מה לעשות במלכה ושתי". אם כן, מדוע הפריד הכתוב בין "ויאמר המלך לחכמים" לאמירה עצמה?
3. "והקרב אליו" – מדוע לא נאמר 'והקרובים אליו'? הרי מדובר בשבעה שרים.
4. "כדת מה לעשות במלכה ושתי" –
- א. מה מוסיפה המילה "כדת", מדוע אחשורוש לא שאל רק "מה לעשות במלכה ושתי"?
- ב. מדוע גם כאן הקדים הכתוב את המלכה לושתי¹?
- ג. מדוע שאל אחשורוש מה לעשות "במלכה ושתי" ולא 'למלכה ושתי'²?
5. "על אשר לא עשתה את מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים" –
- א. לכאורה כל המילים הללו מיותרות, מכיוון שכבר ידוע לכל מה היה חטאה. לשם מה נאמרו?
- ב. אחשורוש היה צריך לומר 'על אשר לא עשתה את מאמרי' ולא "את מאמר המלך אחשורוש" מפני שהוא המדבר. מדוע נתנסח כך הכתוב?

"כדת מה לעשות במלכה ושתי"

במלכות אחשורוש היו שני סוגים של שופטים:

- א. "יודעי דת ודין" שדנו במקרה שהובא לפניהם לגופו, וקבעו את פסק הדין מבלי להתחשב בהשלכותיו הכלליות על המלכות ועל עתידה.

¹ השווה לפסוקים ט, יא.

² למשל בשמות כא לא נאמר "כמשפט הזה יעשה לו".

כך מובא בפירוש יוסף לקח :

"יודעי דת ודין לא יביטו אל השעה ואל צרכה אבל יאמרו הדין יקוב את ההר"³.

ב. "ידעי העתים" – מומחיותם הייתה בראייתם הכוללת, ופסק דינם נבע משיקולים המביאים בחשבון את העת המיוחדת שבה אירע המעשה ואת השלכותיו ארוכות הטווח על עתיד המלכות.

"יודעי העתים הם הדנים לפי השעה שאף על פי שאין הדין כך השעה צריכה לכך"⁴.

אחשוורוש פנה ליודעי העתים הבוחנים את הדין מתוך זווית הראייה המלכותית הכוללת: "ויאמר המלך לחכמים ידעי העתים כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין" – כך היה מנהג המלך להביא את דינו ליודעי העתים לפני שהביאם ל"ידעי דת ודין". אם יודעי העתים היו קובעים שהדין המלכותי צריך להביא בחשבון את נתוני הזמן והשעה הם היו פוסקים את הדין, ואם לא – היו מעבירים אותו ל"ידעי דת ודין".

"וזה אומרו כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין,

רצה לומר שמנהג דינו של מלך להיותו מסודר לפני יודעי העתים

טרם היותו מסודר לפני יודעי דת ודין

ותהיה מלת 'לפני' כמו 'לפני שחת ד' את סדום' [במשמעות של קדימה זמנית]"⁵.

יודעי העתים הקרובים ביותר למלך היו "כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן". ומצד מה היו קרובים למלך:

א. מצד שהיו "שרי פרס ומדי" ובהם בחר אחשוורוש להיות שריו ויועציו.

ב. מצד שהיו "ראי פני המלך" – צופים לנגד עיניהם תמיד את מגמתו ומחשבים את הדרכים הטובות ביותר להוציאה לפועל.

ג. מצד שהיו "הישבים ראשונה במלכות" – הוותיקים ביותר במלכות.

על אף שהיו שבעה במספר נאמר עליהם "והקרב אליו" בלשון יחיד, ללמד שהיו נראים מאוחדים ומגובשים כגוף אחד ממש סביב המלך, לעוזרו בעצותיהם כדי לקדם את מגמת שלטונו.

³ יוסף לקח (פירוש למגילת אסתר מאת רבי אליעזר אשכנזי, מחכמי צפת לפני כ-500 שנה, תלמידו של רבי יוסף קארו) לפסוק יג.

⁴ שם.

⁵ שם.

אחשורוש אינו שואל את יודעי העתים רק "מה לעשות במלכה ושתי" אלא "כדת מה לעשות" בה, כלומר על פי איזו דת לנהוג עמה – על פי העת או על פי הדין.⁶ למרבית הפלא, אחשורוש שואל שאלה שאת התשובה עליה יקבל גם אם לא ישאל, שהרי תפקיד 'יודעי העתים' היה להחליט על פי איזו 'דת' יחרץ הדין. עובדה זו מצביעה על הלחץ הנפשי שאחשורוש היה נתון בו מחשש פן ייגזר גזר הדין על פי העת – עת המשתאות וביסוס המלכות.

גם המרחק בפסוקים בין "ויאמר המלך לחכמים ידעי העתים" לבין מה שאמר להם, מצביע על היותו אחוז חרדה מפסק הדין והשלכותיו המרות, עד כי נעתקו המילים מפיו ולא הצליח לאומרו מייד וברצף. בגלל גודל הבזיון והחרפה שנגרמו למלך בעיצומם של ימי המשתאות שנועדו לפאר את שמו, עלול להיות עונשה של המלכה מוות, אבל אחשורוש לא רצה לאבד את מלכתו מפני שהייתה מסורה לו בהאדרת מלכותו. זכרונה עוד עתיד להציף את כל חדרי לבבו והוא יתמלא ערגה אליה.⁷ לכן אחשורוש אינו אומר "מה לעשות למלכה" אלא "במלכה". לעשות משפט למישהו מובא בהקשר של הריגה,⁸ אבל לעשות בו משפט משמעו להטיל עליו עונש בלי ליטול ממנו את חייו. בדרך זאת רומז אחשורוש לפוסקי הדין על רצונו בעונש שלא ישלול מוושתי את חייה ואת המשך כהונתה בתור מלכה, כמבואר בפירוש האלשיך הקדוש:

"ועל פי דרכו רמז להם שדעתו להעניש עליה עונש באופן תשאר מלכותה לה קיימא

ולא להעבירה מהמלכות, וכל שכן לא ימיתנה.

וזוהו שלא אמר למלכה כי אם לעשות בה. שמה שיעשו לה יהיה עודנה במלכותה"⁹

בהקדומו את התואר "המלכה" לשם "ושתי" – "מה לעשות במלכה ושתי", אחשורוש רומז לרואי פניו ללמד עליה זכות.¹⁰ מצד אחד, הוא מודה שהיא אכן פגעה קשה בכבוד המלכות, אך פגיעתה נבעה משיקולי מלכה הרואה לנגד עיניה את טובת המלכות ולא משיקולים אישיים. מצד שני, אחשורוש קולט היטב כי הסיכויים שתתגשם משאלת לבו קלושים ודווקא מצד היותה מלכה ולא אישה פרטית עתיד להיות עונשה כבד מנשוא. לכן נאמר:

"על אשר לא עשתה את מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים" – אילו לא הייתה עושה את מאמרו שבינו לבינה אין בכך כלום, אבל כיוון שסירובה נגע למלכות, שהרי נשלחו אליה סריסי המלך המשרתים את פני המלך, עונשה יהיה רע ומר.

טז וַיֹּאמֶר מִוִּמְכָּן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים:

לֹא עַל הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עֲוֹתָהּ וְשִׁתִּי הַמִּלְכָּה

⁶ שם.

⁷ פרק ב פסוק א.

⁸ שמות שם.

⁹ אלשיך לפסוקים יג-טו.

¹⁰ על פי אלשיך שם.

בִּי עַל כָּל הַשָּׂרִים וְעַל כָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר בְּכָל מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ אַחֲשֹׁרוֹשׁ.

יז בִּי יֵצֵא דְבַר הַמֶּלֶךְ עַל כָּל הַנָּשִׁים לְהַבְזֹת בְּעֲלִיָּהֶן בְּעִינֵיהֶן

בְּאִמְרָם הַמֶּלֶךְ אַחֲשֹׁרוֹשׁ אָמַר לְהַבִּיא אֶת וְשֹׁתֵי הַמֶּלֶכָה לְפָנָיו וְלֹא בָאָה.

יח וְהַיּוֹם הַזֶּה תֵּאמְרָנָה שְׂרוֹת פָּרֶס וּמְדֵי אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת דְּבַר הַמֶּלֶכָה לְכָל שְׂרֵי הַמֶּלֶךְ

וּכְדֵי בִזְיוֹן וְקִצְף.

1. ברשימת השרים הקרובים למלך היה ממוכן אחרון. אם כן, מדוע הוא הדובר הראשון והיחיד?
2. "ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים" – מה מוסיפה המילה "לפני", מדוע לא נאמר "ויאמר ממוכן למלך ולשרים"?
3. כיצד ייתכן שאחד מן השרים הקרובים ביותר למלך מחמיר כל כך בציוור חטאה ועונשה של וּשְׁתִּי ומתעלם בצורה בוטה מהלכי נפשו של המלך ומרמיזותיו להצילה?
4. "לא על המלך לבדו עֹתָה וּשְׁתִּי הַמַּלְכָּה" – מדוע, שלא כמו אחשורוש, ממוכן מקדים את שמה של וּשְׁתִּי לתואר "המלכה"?
5. "באמרם: המלך אחשורוש אמר להביא את וּשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לְפָנָיו וְלֹא בָאָה" – מדוע ממוכן מזכיר שאחשורוש ציווה להביא את וּשְׁתִּי רק "לפניו", ולא לפני כל העמים והשרים? זהו חוסר דיוק בולט שהרי בקשתו של אחשורוש לא הייתה כה צנועה!
6. "והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי" –

א. מה הן תאמרנה?

ב. מדוע דווקא "היום הזה"?

"וכדי בזיון וקצף"

העובדה שממוכן הוא ראש המדברים על אף שהוא האחרון בשורת השרים אומרת דרשני. היא מלמדת שהייתה לו מוטיבציה מיוחדת לפסוק את דינה של וּשְׁתִּי ועל כן קפץ בראש. חז"ל העלו שלוש אפשרויות המסבירות את הדחף הגדול של ממוכן לחרוץ את גורלה:

"ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים – מה ראה ממוכן לקפץ בעצה תחלה?..."

חד אמר: על ידי שהיתה מסטרתו בקורדקין [נעל] שלה על פניו לכאן ולכאן.

וחרינא [אחר] אמר: על ידי שלא הזמינה את אשתו לסעודת נשים

[שתי דעות אלו מבטאות מתח אישי ששרר בין ממוכן לוּשְׁתִּי]

ועל כן היה לו אינטרס ב'סגירת חשבון' אתה].

וחריןא אמר: על ידי שהיתה לו בת והיה מבקש להשיאה למלכות¹¹.

לממוכן היו חלומות יומרניים שתמורתם היה מוכן בקלות ללחוץ על ההדק ולקפח את חייו של האחר. התנהגותו חושפת את משמעותו האמתית של הביטוי "והקרב אליו" בתיאור היחס המיוחד שבין המלך לשריו. ממוכן היה "קרוב אליו" – אל עצמו ולא אל המלך. כל קרבתו למלך נבעה מרצונו לממש את מגמותיו השפלות, וזו הסיבה להתעלמותו הבוטה כל כך מהלכי נפשו של אחשורוש בהטותו את הכף לרעת ושתי.

מהן טענותיו של ממוכן בנוגע לחטאה של ושתי?

"כי יצא דבר המלכה" – השמועה על אודות סירובה של ושתי תעשה לה כנפיים ותצא מד' אמותיו של ארמון המלך. בעליהן של הנשים שנכחו במשתה יספרו להן – "באמרם המלך אחשורוש אמר להביא את ושתי המלכה לפניו ולא באה" והדבר יתפשט בכל רחביה של הממלכה למורת רוחו של המלך. ממוכן שוטח בדבריו את חומרת סירובה של ושתי מן ההיבט הציבורי הממלכתי לכן אי אפשר בשום פנים ואופן לעבור לסדר היום לנוכח סירובה. לחטאה יש השלכות מרחיקות לכת "על כל השרים ועל כל העמים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש" כי בהתנהגותה יש תקדים חמור להביא את "כל הנשים להבזות בעליהן בעיניהן". בעקבות ערעור יציבותו של התא המשפחתי קיים אפוא חשש כבד לקריסת אושרה ושלמותה של הממלכה כולה.

בהקדימו את "ושתי" ל"מלכה", ממוכן שולל את ניסיונו של אחשורוש ללמד זכות על ושתי ולומר שחטאה נבע משיקולים של כבוד המלכות ורוממותה. זה לא נכון שהיא נאמנת למלכות, רומז ממוכן, כי אם לעצמה, ושיקוליה פרטיים.

אמנם המלך אחשורוש ציווה להביא את ושתי לפניו כדי להראות לעמים ולשרים את יופייה, אך ממוכן השמיט זאת בדבריו באופן מגמתי. בכוונה תחילה הוא מתעלם מן העובדה שבקשת אחשורוש חרגה מגבולות הצניעות וצייר אותה לגיטימית. כך ביטל את האפשרות ללמד זכות על ושתי.

בנוגע לכל הנשים, אומר ממוכן, ייקח זמן עד ש"דבר המלכה" יתפשט בכל הממלכה, ובאשר לשרות פרס ומדי:

א. הנזק הוא מייד – "היום הזה תאמרנה".

ב. הביזיון הוא כפול מפני שהן תאמרנה "את דבר המלכה" לפי הגרסה שהן שמעו ממנה – "אשר שמעו את דבר המלכה". בשל קרבתן אליה הן שמעו את הגרסה המציירת את מצוות המלך

¹¹ אסתר רבה ד.ו.

כלא הוגנת "וכדי [די במובן מספיק] בזיון וקצף" – "ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף"¹². אמנם העובדה שוושתי עברה על דבר המלך היא ביזיון בפני עצמו, אבל הצדקת סירובה על ידי שרות פרס ומדי מכפיש עוד יותר את שמו של המלך, ועל כן יש להשתיק אותה מהר ככל האפשר.

ממוכן היה גאון בכישרונו לעטוף את מאווי האנוכיים והשפלים באצטלה של חרדה עמוקה לכבוד המלך ולאשרה של ממלכתו. לפיכך נאמר: "ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים" ולא 'למלך ולשרים'. הוא לא דיבר 'אליהם' – לכבודם ולטובתם, אלא 'לפניהם' – כל נאומו היה הצגה אחת גדולה.

¹² רש"י לפסוק יח.